

Rani Zimmermannov nauk o spoznajnim stanjima*

DARIO ŠKARICA

*Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska / Institute of Philosophy, Zagreb,
Croatia, dario@ifzg.hr, i Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Split,
Hrvatska / Faculty of Humanities and Social Sciences,
University of Split, Croatia, dskarica@ffst.hr*

UDK 1(091)(497.5)"19"

1Zimmermann, S.

165.6

Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper

Primljeno / Received: 10. 12. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 16. 1. 2026.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.52.1\(103\).3](https://doi.org/10.52685/pihfb.52.1(103).3)

Sažetak

U ovom su radu izloženi i komentirani rani Zimmermannovi nazori o spoznajnim stanjima (dvojbi, mnijenju i sigurnosti). Glavni su zaključci pritom sljedeći: prvo, Zimmermannova su rana razmatranja o spoznajnim stanjima barem dijelom prožeta razlikovanjem između stvarne i objektivne istine; drugo, Zimmermann drži spoznajne razloge kako objektivnim kriterijima istinitosti tako i objektivnim motivima spoznajnog pristanka; treće, Zimmermannove definicije dvojbe, mnijenja i sigurnosti ujedno su i epistemološkog i psihološkog karaktera.

Ključne riječi: Stjepan Zimmermann, dvojba, mnijenje, sigurnost, istinitost, opravdanje

Ranim Zimmermannovim naukom o spoznajnim stanjima zovem Zimmermannov nauk o neznanju, dvojbi, mnijenju, uvjerenju, osvjedočenju i sigurnosti izložen u prvom i drugom izdanju njegove *Opće noetike*, 1918., odnosno 1926.

* Članak je rezultat istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

godine.¹ Pritom, Zimmermann u ON2 uglavnom preuzima tekst iz ON1, ali dodaje i neke nove (zanimljive i relevantne) ideje.²

Zimmermann shvaća neznanje, dvojbu, mnijenje, uvjerenje, osvjedočenje i sigurnost kao spoznavateljeva (misliteljeva) stanja s obzirom na istinu.³ Shvaća ih i kao stupnjeve na putu do znanja.⁴ Nazovimo ta stanja (odnosno, stupnjeve) spoznajnim stanjima (odnosno, spoznajnim stupnjevima).

Spoznajna su stanja standardna tema neoskolastičkih priručnika logike, odnosno kriteriologije (kritike, noetike).⁵ U cjelini, Zimmermann ne odstupa znatno od neoskolastičkog shvaćanja spoznajnih stanja. Njegova su razmatranja spoznajnih stanja izrazito neoskolastičkog karaktera.

Cilj je ovog rada, međutim, upozoriti na ona obilježja Zimmermannova pristupa temi spoznajnih stanja koja su u dotičnim njegovim razmatranjima jasno prisutna, ali ne i zasebno tematizirana (potanko razrađena).

U metodološkom pogledu, osnova su ovog rada komentari na pojedina Zimmermannova razmatranja o spoznajnim stanjima i zaključci izvedeni iz tih

¹ Usp. S[tjepan] Zimmermann, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje* (Zagreb: Zbor duhovne mladeži zagrebačke, 1918), pp. 33–36, odnosno S[tjepan] Zimmermann, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1926), pp. 45–49. U daljnjem tekstu označavam prvo izdanje Zimmermannove *Opće noetike* kraticom ON1, dok drugo njezino izdanje označavam kraticom ON2.

² U daljnjem tekstu kraticom ON1=ON2 (ili ON2=ON1, ovisno o kontekstu) označavam tekst u kojem Zimmermann izlaže svoj nauk o spoznajnim stanjima prvotno u ON1 (pp. 33–36), potom i u ON2 (pp. 45–48), jedan te isti tekst, preuzet iz ON1 u ON2 bez ikakvih izmjena (izuzmemo li tek nekoliko riječi istaknutih u ON2 kurzivom, koje u ON1 nisu istaknute). K tomu, kraticom ON2≠ON1 označavam tekst kojeg u ON1 nema, nego je dodan tek u ON2 (na pp. 48–49). Dva su, dakle, teksta posrijedi (međusobno povezana): prvo, onaj zajednički (preuzet iz ON1 u ON2) i, drugo, onaj dodan u ON2 (kojeg u ON1 nema).

³ Usp. ON1, pp. 33–34, odnosno ON2, pp. 45–46.

⁴ Usp. ON1, p. 33, odnosno ON2, p. 45.

⁵ Usp. npr. Matthaeus Liberatore, *Institutiones philosophicae. Vol. I. Logica et metaphysica generalis* (Rim: Civilitas Catholica, ¹⁰1857), pp. 65–76. Usp. također Salvator Tongiorgi, *Institutiones philosophicae. Volumen I. Logica*, (Bruxelles: H. Goemaere, ³1864), pp. 253–265. Usp. također D[ésiré] Joseph] Mercier, *Cours de philosophie. Volume IV Critériologie générale ou Théorie générale de la certitude*, (Institut supérieur de Philosophie – Félix Alcan, Louvain – Pariz, ⁷1918), pp. 31–32. Usp. također C[hristoph] Willems, *Institutiones Philosophicae, Volumen I. continens logicam, criticam, ontologiam*, (Trier: Officina ad S. Paulinum, ³1915), pp. 129–142. Usp. također Eduardo Hugon, *Cursus Philosophiae Thomisticae ad Theologiam Doctoris Angelici propaedeuticus, I. Logica* (Pariz: P. Lethielleux, 1927), pp. 249–263. Spoznajnu teoriju neoskolastici shvaćaju kao materijalnu logiku (*logica materialis*), nasuprot formalnoj logici (*logica formalis*), pri čemu je neki i zovu *logica materialis*, dok drugi rabe neke druge nazive, poput kriteriologija, kritika, noetika, *logica maior* itd.

komentara, pri čemu se usredotočujem znatno više na Zimmermannov pojam (i definiciju) pojedinog spoznajnog stanja nego na njegovu klasifikaciju pojedinog od njih. Sam Zimmermann pritom najviše pozornosti posvećuje sigurnosti, najmanje pak neznanju.

1 Neznanje [ON1=ON2]

Prema Zimmermannu, neznanje (*ignorantia*) spoznajno je stanje u kojem spoznavatelj ne zna istinu, bilo da je ne zna uopće, bilo da je ne zna dijelom.⁶

2 Dvojba [ON1=ON2]

Zimmermann razlikuje, u prvom redu, između objektivne i subjektivne dvojbe. To je osnovna njegova pojmovna distinkcija, kad je o dvojbi riječ. K tomu, Zimmermann razlikuje i između negativne i pozitivne dvojbe, kao i između razumne i nerazumne dvojbe.

2.1 Objektivna dvojba [ON1=ON2]

U *Općoj noetici* Zimmermann definira objektivnu dvojbu na sljedeći način: objektivno, sud je dvojbena ako nije tako obrazložen (istinit) da tim obrazloženjem (istinitošću) kontradiktorna mu opreka biva nemoguća.⁷

Primjedbe.

P1. Pod kontradiktornom oprekom Zimmermann zacijelo misli na kontradiktorno oprečan sud.⁸ Drugim riječima, prema Zimmermannu, sud je objektivno dvojbena ako svojom obrazloženošću (istinitošću) ne čini kontradiktorno mu oprečan sud nemogućim.

P2. Primijetimo da Zimmermannova definicija objektivne dvojbe ne uključuje samo dotični sud (objektivno dvojbena) nego i kontradiktorno mu oprečan sud (objektivnom dvojbenošću dotičnoga suda stvarno dopušten, moguć). Kako će se pokazati u daljnjim izlaganjima i primjedbama, Zimmermann definira i druga spoznajna stanja uglavnom parno, tj. kako s obzirom na dotični sud, tako i s obzirom na dotičnom sudu kontradiktorno oprečan sud, a ne singularno (samo s obzirom na dotični sud). Primjerom, kako ćemo vidjeti, Zimmermann definira

⁶ Usp. ON1, p. 33, odnosno ON2, p. 45.

⁷ Doslovno: »Ako neki sud nije tako obrazložen odnosno tako istinit, da bi isključio mogućnost kontradiktorne opreke, tada je ovakav sud objektivno dvojbena.« Usp. ON1, p. 33, odnosno: ON2, p. 45.

⁸ Usp. o tom ovdje primjedu P19.

objektivno mnijenje ne samo objektivno vjerojatnom istinitošću dotičnoga suda nego i stvarnom mogućnošću kontradiktorno oprečnoga suda, subjektivno mnijenje pak ne definira samo kao pristanak uz dotični sud nego i kao bojazan da je moguć i kontradiktorno mu oprečan sud itd.⁹

P3. Budući da je sud obrazložen, dakako, razlozima, Zimmermannovu je definiciju objektivne dvojbe moguće preformulirati i na sljedeći način: sud je objektivno dvojbena ako razlozi ne čine kontradiktorno mu oprečan sud nemogućim.

P4. Zanimljivo je da Zimmermann u ovoj svojoj definiciji objektivne dvojbe govori o istinitosti kao obrazloženosti, tj. o istinitosti koja se temelji na razlozima.¹⁰ Nije dakle riječ o istinitosti kao korespondenciji (podudaranju suda s dotičnom stvarnošću, o kojoj taj sud nešto tvrdi ili niječe), nego je posrijedi istinitost u smislu vrijednosti koju dotičnom sudu daju razlozi. Dva su dakle pojma istinitosti prisutna u Zimmermannovim razmatranjima o spoznajnim stanjima: prvo, istinitost kao korespondencija i, drugo, istinitost kao obrazloženost – tj., na jednoj strani, istinitost kao vrijednost koju sud ima s obzirom na dotičnu stvarnost (podudarajući se s njom), na drugoj pak strani, istinitost kao vrijednost koju sud dobiva s obzirom na razloge, koji ga čine možda, vjerojatno ili sigurno istinitim (ili pak možda, vjerojatno ili sigurno neistinitim).

Pritom je stvarno, uistinu, s obzirom na dotičnu stvarnost, sud ili istinit (podudarajući se s njom) ili neistinit (odudarajući od nje), dok je objektivno, u spoznajnom smislu, s obzirom na razloge, sud istinit (ili neistinit) možda, vjerojatno ili sigurno.

Zimmermann nema razrađen nauk o objektivnoj istinitosti. Pojam objektivne istinitosti prisutan je u nekim Zimmermannovim noetičkim razmatranjima, ali ne i zasebno tematiziran (recimo, spram pojma stvarne istinitosti).¹¹

⁹ Parno definiranje spoznajnih strana nije strano ni drugim neoskolasticima. Usp. npr. Tongiorgi, *Logica*, pp. 253–257. Usp. također Mercier, *Critériologie*, p. 32. Usp. također Willems, *Critica*, p. 130. Usp. također Hugon, *Logica*, pp. 250–251, 254–257.

¹⁰ Razlikujem između istinitosti i istine. Ukratko rečeno, istinitost je svojstvo suda. Istina, međutim, nije svojstvo, nego predmet suda i (kao takva) norma njegove istinitosti. Neoskolastici zovu istinitost uglavnom logičkom istinom (nasuprot onoj ontološkoj). Usp. npr. Liberatore, *Logica*, pp. 62–63. Usp. također Tongiorgi, *Logica*, pp. 239–240. Usp. također Mercier, *Critériologie*, pp. 16–30. Usp. također Willems, *Critica*, pp. 95–104. Usp. također Hugon, *Logica*, pp. 249–250. O tomističkom pojmu istinitosti usp. npr. John Wippel, »Truth in Thomas Aquinas«, *The Review of Metaphysics* 43 (1989), pp. 295–326, odnosno: John F. Wippel, »Truth in Thomas Aquinas. Part II«, *The Review of Metaphysics* 43 (1990), pp. 543–567. O Zimmermannovu pojmu istinitosti (logičke istine) usp. npr. ON1, pp. 39–48, odnosno: ON2, pp. 49–58. Usp. o tom također Dario Škarica, »Istina u Akvinca, Merciera i Zimmermanna«, *Služba Božja* 60 (2020), pp. 5–28.

¹¹ Zimmermannov termin *objektivna istina* u prvom je redu istoznačan terminu *ontološka istina*, ne odnoseći se, dakle, na pojam logičke istine (istinitosti). Usp. npr. ON1, pp. 40–42,

Zimmermann istinitost definira redovito kao korespondenciju, nikad kao obrazloženost.¹²

P5. Zimmermann definira objektivnu dvojbu kao svojstvo suda, njegovu objektivno dvojbenu istinitost. Posrijedi je, dakle, zapravo dvojbenu (kao svojstvo suda), a ne dvojbu (kao stanje uma).

P6. Istinitost nekog suda objektivno je dvojbena ako je dvojbenu čine razlozi, a ne kakvi subjektivni motivi (poput kakve predrasude ili praznovjerja ili pretjerana opreza, sumnjičavosti i sl.). Razlozi su, naime, objektivni kriteriji istinitosti, koji čine sud objektivno istinitim (ili neistinitim) možda, vjerojatno ili sigurno. Ako ga čine možda ili vjerojatno istinitim (odnosno, neistinitim), onda ga čine dvojbenu istinitim (odnosno, dvojbenu neistinitim). Ako ga čine sigurno istinitim (odnosno, neistinitim), onda ga čine nedvojbenu istinitim (odnosno, nedvojbenu neistinitim).¹³

P7. Zanimljivo je da Zimmermann izrijeком ne veže objektivnu dvojbu uz istinitost ili neistinitost kontradiktorno oprečnog suda (moguću, vjerojatnu ili sigurnu), nego uz samu njegovu mogućnost ili nemogućnost. Čini se dakle da, prema Zimmermannu, sud nije objektivno dvojbenu zato što razlozi ne čine kontradiktorno mu oprečan sud sigurno neistinitim, nego zato što ga ne čine nemogućim. Posrijedi bi dakle bila (ne)mogućnost kontradiktorno oprečna suda, a ne njegova sigurna ili još uvijek dvojbena neistinitost.¹⁴ No, problem mogućnosti ili nemogućnosti nekog suda po svojoj je naravi psihologijski, a ne logički (kritički, noetički) problem. Jer, logika (kako ona formalna, *logica formalis*, tako i ona materijalna, *logica materialis*, tj. noetika) ne istražuje sud s obzirom na njegovu zbilju (u kojim ga je okolnostima moguće, u kojim pak nemoguće misliti, u kojima će on vjerojatno biti mišljen, u kojima pak po svoj prilici neće biti mišljen itd.), nego ona istražuje vrijednost suda (je li on istinit ili neistinit), neovisno o tom je li mišljen ili nemišljen i može li uopće, u danim okolnostima, biti mišljen ili možda, u njima, ne može biti mišljen ili možda, u njima, mora biti mišljen itd.¹⁵ Drugim riječima, Zimmermannov pojam

odnosno: ON2, pp. 50–53. No, Zimmermann rabi taj isti termin (*objektivna istina*) i u okviru svoga noetičkoga objektivizma, označujući njime upravo logičku istinu (istinitost), utemeljenu na samim predmetima, objektivno (a ne subjektivno, na spoznajnim moćima). Usp. o tom ON1, pp. 42–43, odnosno: ON2, p. 54.

¹² Usp. npr. ON1, pp. 39–40, odnosno: ON2, p. 50.

¹³ O Zimmermannovoj razlici između objektivnih i subjektivnih motiva usp. ovdje primjedu P8.

¹⁴ Moguće je, dakako, da Zimmermann, govoreći o (ne)mogućnosti kontradiktorno oprečnoga suda, misli zapravo na njegovu objektivno sigurnu (ne)istinitost.

¹⁵ O Zimmermannovu shvaćanju predmeta logike (uključujući i noetiku, kao materijalnu logiku) spram predmeta psihologije usp. npr. ON1, pp. 12–18, odnosno: ON2, pp. 5–6, 25–40.

objektivne dvojbe, koliko god da uključuje logički moment (tičući se istinitosti, obrazloženosti dotičnoga suda), toliko je u cjelini zapravo i psihologijskoga karaktera (tičući se i mogućnosti ili nemogućnosti, a ne samo istinitosti ili neistinitosti, kontradiktorno oprečna suda).

Čisto logička (noetička) definicija objektivne dvojbe bila bi sljedeća: objektivno, sud je dvojbjen ako razlozi ne čine kontradiktorno mu oprečan sud sigurno neistinitim i, samim tim, njega sama sigurno istinitim.

P8. Sud je moguć ili nemoguć (ili nužan, vjerojatan itd.) ovisno o motivima. Motivi pak mogu biti objektivni ili subjektivni. Objektivni su motivi razlozi, dok su subjektivni motivi razne predrasude, sklonosti, samozavaravanja itd.¹⁶

P9. Razlozi, dakle, nisu samo (u logičkom smislu) objektivni kriteriji istinitosti suda nego su oni i (u psihologijskom smislu) objektivni motivi koji čine neki sud mogućim, nemogućim, nužnim itd.

P10. Pritom, razlozi nisu jedini motivi o kojima ovisi mogućnost, nemogućnost, vjerojatnost itd. pojedinog suda, nego su uz njih na djelu obično još i subjektivni motivi. To pak znači da razlozi koji čine neki sud sigurno neistinitim mogu učiniti taj sud nemogućim samo pod uvjetom da je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva – jer, subjektivni motivi, dostatno jaki, mogu učiniti i sigurno neistinit sud mogućim. S druge pak strane, razlozi koji čine neki sud tek možda ili vjerojatno, ali ne i sigurno neistinitim, ne mogu učiniti taj sud nemogućim čak ni ako je suditelj sasvim slobodan, posve čist od subjektivnih motiva.

P11. Zimmermannova razmatranja (u *Općoj noetici*), kad je riječ o objektivnoj dvojbi, po svoj prilici apstrahiraju od subjektivnih motiva. Uopće, Zimmermannova razmatranja spoznajnih stanja (u *Općoj noetici*) po svoj se prilici odnose samo na situacije u kojima je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva.

P12. Stvarno, uistinu, dva suda jedan drugomu kontradiktorno oprečna ne mogu biti oba istinita, niti oba neistinita, nego ako je jedan istinit, onda je onaj drugi neistinit, i obrnuto, ako je jedan neistinit, onda je onaj drugi istinit.¹⁷

¹⁶ U noetici je, međutim, Zimmermann usredotočen, u prvom redu, na problem razloga: poživaju li oni (u svojoj uvjerljivosti) na samim objektima ili pak na spoznavateljevu spoznajnom ustroju – ili, drukčije rečeno, imaju li oni objektivnu vrijednost ili je njihova uvjerljivost tek subjektivnoga karaktera. O Zimmermannovu razlikovanju između objektivnih i subjektivnih motiva usp. npr. ON1, pp. 37–38. Neoskolastici razmatraju subjektivne motive obično u okviru razmatranja o mogućim uzrocima zablude. Usp. npr. Liberatore, *Logica*, pp. 74–76; Tongiorgi, *Logica*, pp. 430–434; Hugon, *Logica*, p. 253.

¹⁷ Usp. o tom (u okviru neoskolastičke literature) npr. Liberatore, *Logica*, p. 42; Tongiorgi, *Logica*, pp. 113–114; Dominicus Palmieri, *Institutiones philosophicae. Volumen I. Logica. Ontologia* (Rim: Cuggiani, Santini et soc., 1874), pp. 53–54; D[ésiré Joseph] Mercier, *Cours de*

P13. Objektivno pak, dva suda jedan drugomu kontradiktorno oprečna, ne mogu biti oba vjerojatno istinita, niti oba vjerojatno neistinita, niti oba sigurno istinita, niti oba sigurno neistinita, nego ako je jedan sigurno neistinit, onda je onaj drugi sigurno istinit, i ako je jedan sigurno istinit, onda je onaj drugi sigurno neistinit, i ako je jedan vjerojatno istinit, onda je onaj drugi vjerojatno neistinit, i ako je jedan vjerojatno neistinit, onda je onaj drugi vjerojatno istinit. Moguće je, međutim, i te kako, da dva međusobno kontradiktorna suda budu oba možda istinita.

P14. U psihologijskom smislu, objektivna istinitost ili neistinitost nekog suda (moguća, vjerojatna ili sigurna) nije bez ikakva utjecaja, nego pridonosi njegovoj mogućnosti, nemogućnosti, vjerojatnosti, nevjerojatnosti ili nužnosti. Dapače, pod uvjetom da je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva, vrijedi sljedeće:

- prvo, ako je neki sud sigurno istinit, onda je kontradiktorno mu oprečan sud nemoguć, a on sam (dotični sud) nužan,
- drugo, ako je neki sud vjerojatno istinit, onda je kontradiktorno mu oprečan sud moguć, ali ne i vjerojatan, dok je on sam (dotični sud) vjerojatan,
- treće, ako je neki sud možda istinit, možda neistinit, onda je on moguć, ali je isto tako moguć i kontradiktorno mu oprečan sud,
- četvrto, ako je neki sud vjerojatno neistinit, onda je kontradiktorno mu oprečan sud vjerojatan, a on sam (dotični sud) moguć, ali ne i vjerojatan,
- peto, ako je neki sud sigurno neistinit, onda je kontradiktorno mu oprečan sud nužan, a on sam (dotični sud) nemoguć.

P15. Drugim riječima, pod uvjetom da je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva, ako neki sud nije sigurno (nego tek možda ili vjerojatno) istinit, onda je kontradiktorno mu oprečan sud moguć. To Zimmermann zove objektivnom dvojmom. Objektivna je dvojba, dakle, prema Zimmermannu, s logičke (noetičke) strane, stanje u kojem razlozi (kao objektivni kriteriji istinitosti) ne čine dotični sud sigurno istinitim (i, samim tim, kontradiktorno mu oprečan sud sigurno neistinitim), s druge pak strane, one psihologijske, objektivna je dvojba stanje u kojem razlozi (kao objektivni motivi same mogućnosti suda), pod uvjetom da je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva, ne čine dotični sud nužnim (odnosno, kontradiktorno mu oprečan sud nemogućim).

P16. U skladu s tim, Zimmermannovu je definiciju objektivne dvojbe moguće preformulirati na sljedeća dva načina: prvo, u logičkom (noetičkom)

philosophie. Volume I. Logique (Pariz – Louvain: Félix Alcan – Institut Supérieur de Philosophie, ³1902), pp. 143–145; C[hristoph] Willems, *Critica*, pp. 49–52.

smislu, sud je objektivno dvojbjen ako ga razlozi ne čine sigurno, već samo možda ili vjerojatno istinitim i, drugo, u psihologijskom smislu, pod uvjetom da je suditelj dostatno slobodan od subjektivnih motiva, sud je objektivno dvojbjen ako ga razlozi ne čine nužnim.

P17. Primijetimo pritom da u *Općoj noetici*, dakle, Zimmermann ne definira objektivnu dvojbu kao podjednaku obrazloženost dotičnog i kontradiktorno mu oprečnog suda (njihovu obrazloženost podjednako uvjerljivim razlozima), što bi dotični sud činilo možda istinitim, možda neistinitim, nego je definira kao nepotpunu obrazloženost dotičnog suda, koja ga ne čini objektivno nužnim (sigurno istinitim) i samim tim kontradiktorno mu oprečan sud objektivno nemogućim (sigurno neistinitim).¹⁸ Objektivno je dvojbjen, dakle, prema Zimmermannovoj *Općoj noetici*, svaki onaj sud koji nije sigurno istinit, bez obzira je li on pritom tek možda istinit, možda neistinit, ili je vjerojatno, čak i veoma vjerojatno, pa i gotovo sigurno istinit.

2.2 Dvojba: subjektivna [ON1=ON2]

U *Općoj noetici* Zimmermann definira subjektivnu dvojbu na sljedeći način: subjektivno, dvojba je stanje dvoumljenja, nepristanka (*suspensio assensus*), u kojem suditelj ne pristaje ni uz koji od dva međusobno kontradiktorno oprečna suda, i to zato što razlozi ne čine nijedan od njih nemogućim.¹⁹

Primjedbe.

P18. Primijetimo da u ovoj definiciji Zimmermann govori opet o (ne)moćnosti kontradiktorno oprečna suda, a ne o njegovoj sigurnoj (ne)istinitosti.

P19. Primijetimo također da u ovoj definiciji Zimmermann govori najprije o kontradiktornim oprekama, da bi ih potom nazvao sudovima, što potvrđuje gornju pretpostavku (iznesenu u primjedbi P1) da pod kontradiktornom oprekom Zimmermann zacijelo misli na kontradiktorno oprečan sud.

P20. U vezi s ovom definicijom, bitno je istaknuti najprije razliku između suda i stava. Jedno je, naime, sud (propozicija) – npr. Sokrat je pametan., ili: Sokrat nije pametan. Drugo je, međutim, suditeljev stav prema sudu (pro-

¹⁸ Izrazom *objektivno* označavam u ovom kontekstu situaciju u kojoj je suditelj dostatno ili sasvim slobodan od subjektivnih motiva. Primijetimo da neoskolastici obično definiraju dvojbu kao podjednaku obrazloženost dvaju kontradiktorno oprečnih sudova, a ne kao nepotpunu obrazloženost dotičnoga suda. Usp. npr. Liberatore, *Logica*, p. 62; Tongiorgi, *Logica*, pp. 253–254; Mercier, *Critériologie*, p. 32.

¹⁹ Doslovno: »U subjektivnom pako smislu znači *dvojba* (dvoumljenje) takovo stanje, kojim ne pristajemo („suspensio assensus“) uz nijednu od obih kontradiktornih opreka, jer se nijedan sud ne osniva na razlozima, koji bi isključili mogućnost njegove opreke.« Usp. ON1, p. 33, odnosno: ON2, p. 45.

poziciji), tj. čin kojim suditelj drži dotični sud istinitim ili čin kojim ga drži neistinitim ili čin kojim ga ne drži ni istinitim ni neistinitim. U prvom slučaju, kad drži dotični sud istinitim, suditelj samim tim pristaje uza nj. U drugom slučaju, kad drži dotični sud neistinitim, suditelj samim tim pristaje uz tom sudu kontradiktorno oprečan sud. U trećem slučaju, kad ne drži dotični sud ni istinitim ni neistinitim, suditelj se samim tim suzdržava od pristanka bilo uza nj, bilo uz kontradiktorno mu oprečan sud.

P21. Budući da je negativan stav prema nekom sudu (*dissensus*) sam po sebi ujedno afirmativan stav prema kontradiktorno mu oprečnu sudu (*assensus*), slijedi da suditelj može, zapravo, ili pristati uz neki od dva međusobno kontradiktorno oprečna suda ili pak suzdržati se od pristanka, tj. ne pristati ni uz koji od njih. Pristanak (*assensus*) drže mnogi neoskolastici jednim od naziva za sud – dakako, ne u smislu propozicije, nego u smislu stava prema propoziciji.²⁰ Suzdržavanje od pristanka (*suspensio assensus*) drži Zimmermann dvojmom u subjektivnom smislu te riječi (dvoumljenjem).²¹

P22. Suditelj pristaje uz sud držeći ga stvarno istinitim (podudarnim s dotičnom stvarnošću). U tom smislu, dakle, kad je o pristanku riječ, posrijedi je stvarna (a ne objektivna) istinitost suda. Isto vrijedi i za nepristanak. Suditelj ne pristaje ni uz koji od dva međusobno kontradiktorno oprečna suda ako ne drži nijedan od njih stvarno istinitim. U tom smislu, dakle, posrijedi je opet (i kad je o nepristanku riječ) stvarna (a ne objektivna) istinitost suda. Ukratko, objektivna istinitost čini se, dakle, da nije bitno prisutna u pojmu pristanka (odnosno, nepristanka) uz sud. Zimmermann, međutim, dvojbu u subjektivnom smislu te riječi ne definira zapravo kao nepristanak, nego kao razložen nepristanak, tj. kao nepristanak motiviran spoznajnom situacijom u kojoj razlozi ne čine nemogućim (sigurno neistinitim) ni dotični ni kontradiktorno mu oprečni sud. Razlozi, međutim, čine sud objektivno istinitim (ili neistinitim) možda, vjerojatno ili sigurno. U tom smislu, Zimmermannova definicija subjektivne dvojbe ipak uključuje (premda prešutno) i pojam objektivne, a ne samo stvarne istinitosti. Drugim riječima, Zimmermann definira subjektivnu dvojbu kako s obzirom na stvarnu, tako i s obzirom na objektivnu istinitost dotičnoga suda.

P23. Zimmermannov je pojam dvojbe u subjektivnom smislu te riječi moguće, dakle, definirati kao nepristanak motiviran razlozima koji, objektivno, ne čine sigurno neistinitim nijedan od dotična dva međusobno kontradiktorno oprečna suda.

²⁰ Usp. npr. Liberatore, *Logica*, pp. 36–37. Usp. također Tongiorgi, *Logica*, pp. 87–88. Usp. također Hugon, *Logica*, p. 122.

²¹ Suzdržavanje od suda vežu uz dvojbu i drugi neoskolastici. Usp. npr. Tongiorgi, *Logica*, p. 253. Usp. također Willems, *Critica*, p. 130. Usp. također Hugon, *Logica*, p. 254.

P24. Kako je već istaknuto (u primjedbi P5), dvojba je u objektivnom smislu te riječi svojstvo dotičnoga suda, točnije njegova objektivno dvojbena istinitost. Subjektivno, međutim, prema Zimmermannu, dvojba je stanje suditeljeva (dvojiteljeva) nepristanka uz dotični sud, njegov suzdržan stav prema tom sudu (je li istinit ili neistinit), a ne kakvo objektivno svojstvo sama tog suda. Objektivna i subjektivna dvojba, dakle, dvije su, prema Zimmermannu, bitno različite stvari, koliko god da su međusobno povezane: na jednoj strani sud i njegovo svojstvo (objektivno dvojbena njegova istinitost), na drugoj pak strani suditelj i njegov stav prema dotičnom sudu (stav nepristanka uza nj).

P25. Vrijedi pritom razlikovati između dvije bitno različite uloge koje razlozi imaju, prvo, s obzirom na sud (i njegovu istinitost), drugo, s obzirom na suditelja (i njegov stav prema sudu). S jedne strane, naime, razlozi čine sud (propoziciju) objektivno istinitim ili neistinitim (možda, vjerojatno ili sigurno). S druge pak strane, razlozi motiviraju suditelja na stav prema sudu (propoziciji), bilo na pristanak uza nj (*assensus*, sud), bilo na nepristanak (*suspensio assensus*, dvojbu). Ako ga motiviraju na nepristanak, čine oni pristanak (sud) objektivno nemogućim. U mjeri u kojoj ga motiviraju na pristanak, čine oni sud (pristanak) objektivno mogućim, vjerojatnim ili nužnim. Ukratko, razlozi čine svoje i u logičkom i u psihologijskom pogledu, tj. i kao kriteriji istinitosti i kao motivi pristanka ili nepristanka (odnosno, temelj objektivne mogućnosti, nemogućnosti, vjerojatnosti ili nužnosti dotičnoga suda).

P26. Vrijedi primijetiti da Zimmermann ne definira subjektivnu dvojbu u isključivo subjektivnim terminima. S jedne strane, naime, Zimmermann, dakako, definira subjektivnu dvojbu kao subjektivno (mentalno) suditeljevo stanje, njegov stav prema dotičnim dvama međusobno kontradiktorno oprečnim sudovima, stav suzdržavanja od pristanka uz bilo koji od njih (a ne kao kakvo objektivno svojstvo samih dotičnih sudova – recimo, njihovu istinitost ili neistinitost – moguću, vjerojatnu ili sigurnu). S druge strane, međutim, Zimmermann definira subjektivnu dvojbu kao stav (nepristanak) motiviran razlozima – dakle, objektivnim, a ne subjektivnim motivima. Drugim riječima, prema Zimmermannu, subjektivna dvojba nije u svim svojim bitnim aspektima subjektivnog karaktera, nego uključuje i objektivni moment – taj, naime, da je objektivno motivirana.

P27. To pak znači da subjektivna dvojba nije subjektivna zato što bi bila motivirana subjektivnim motivima, nego je ona subjektivna zato što je stav dotičnog subjekta (suditelja), mentalni (subjektivni) njegov stav, premda motiviran objektivno (razlozima).

P28. Prema Zimmermannovoj definiciji, subjektivna je dvojba nepristanak motiviran objektivno, razlozima. To pak znači da bezrazložan nepristanak (motiviran isključivo subjektivnim motivima) nije subjektivna dvojba i da, na

isti način, nedostatno obrazložen nepristanak (motiviran pretežno subjektivnim motivima) također nije subjektivna dvojba. Drugim riječima, subjektivna bi dvojba bila, prema Zimmermannu, samo onaj nepristanak koji je dostatno obrazložen. To se, međutim, ne čini točnim – jer, subjektivnom dvojbom zovemo nepristanak neovisno o tom je li motiviran objektivno (razlozima) ili subjektivno (predrasudama, sumnjičavošću i sl.). K tomu, takav se pojam subjektivne dvojbe kosi i s Zimmermannovim razlikovanjem između razumne (razložne) i nerazumne (bezrazložne ili nedostatno obrazložene) subjektivne dvojbe.²² Ukratko, nije baš sasvim jasno shvaća li Zimmermann doista subjektivnu dvojbu onako kako je definira (naime, kao isključivo razložan nepristanak).

P29. Nadalje, prema Zimmermannu, subjektivna je dvojba nepristanak obrazložen spoznajnom situacijom u kojoj kontradiktorno oprečan sud nije sigurno neistinit (objektivno nemoguć). Ta spoznajna situacija, međutim, ne mora rezultirati nepristankom (dvojbom), nego može rezultirati i pristankom (mnijenjem). Naime, ako je dotični sud vjerojatno istinit, onda kontradiktorno mu oprečan sud nije sigurno neistinit (objektivno nemoguć), nego on ostaje i dalje objektivno moguć, ali pritom, subjektivno, rezultat neće biti dvojba, nepristanak, nego mnijenje, pristanak (premda nesiguran). Drugim riječima, spoznajna situacija u kojoj je kontradiktorno oprečan sud objektivno moguć, u ovom slučaju, ne rezultira dvojbom, nego mnijenjem. To pak znači da objektivna mogućnost kontradiktorno oprečnoga suda ne može dostatno motivirati na dvojbu (biti njezin pravi razlog).

P30. Pravi je razlog nepristanka (subjektivne dvojbe) zapravo podjednako vjerojatna istinitost dotičnoga suda i kontradiktorno mu oprečna suda. Pod uvjetom da je dostatno slobodan od subjektivnih motiva, suditelj će stav prema dvama međusobno kontradiktorno oprečnim sudovima biti stav nepristanka (dvojbe, dvoumljenja) samo ako istinitost jednoga od njih nije znatno vjerojatnija od istinitosti onoga drugoga, tj. samo ako su i jedan i drugi možda istiniti, pri čemu istinitost jednoga može biti vjerojatnija od istinitosti drugoga, ali tek neznatno, tj. ne toliko da bi rezultirala pristankom uza nj. Ukratko, rekao bih da Zimmermann griješi držeći nesigurnu istinitost dotičnoga suda, odnosno, (objektivno) stvarnu mogućnost kontradiktorno mu oprečna suda, razlogom (objektivnim motivom) nepristanka (subjektivne dvojbe). Jer, pravi je razlog nepristanka (dvojbe, u subjektivnom smislu te riječi) podjednako vjerojatna istinitost dotičnih dvaju međusobno kontradiktorno oprečnih sudova.

P31. Usporedbom Zimmermannova pojma objektivne dvojbe s njegovim pojmom subjektivne dvojbe, možemo primijetiti asimetriju između ta dva pojma,

²² Usp. o toj Zimmermannovoj klasifikaciji subjektivne dvojbe ON1, p. 33, odnosno: ON2, p. 45. Usp. također ovdje odjeljak 2.4.

utoliko što objektivna dvojba (nesigurna istinitost nekog suda) može motivirati i na mnijenje (nesiguran pristanak uz taj sud), a ne samo na dvoumljenje (subjektivnu dvojbu, *suspensio assensus*, suzdržavanje od pristanka uz taj sud).

P32. Ili, drukčije rečeno, pojam objektivne dvojbe počiva, prema Zimmermannu, na kriteriju dostatnosti razloga s obzirom na istinitost dotičnoga suda, čine li ga oni nedvojbeno (sigurno) istinitim ili tek dvojbeno (možda ili vjerojatno) istinitim. Tomu nasuprot, pojam subjektivne dvojbe počiva na kriteriju dostatnosti razloga s obzirom na eventualni pristanak uz sud, čine li oni suditelja dostatno motiviranim na taj pristanak. Ta su dva kriterija, međutim, bitno različita jedan od drugoga. Razlozi dostatni za pristanak uz neki sud ne moraju taj sud činiti sigurno istinitim – pristanak može biti i nesiguran, pristati je moguće i uz sud dvojbene (vjerojatne) istinitosti, i to pristankom slobodnim od ikakvih subjektivnih motiva.

2.3 Dvojba: negativna i pozitivna [ON1=ON2]

Zimmermann razlikuje između negativne i pozitivne dvojbe. Negativna je dvojba plod situacije u kojoj nikakvih razloga nema ni za koji od dotična dva međusobno kontradiktorno oprečna suda. Pozitivna je dvojba plod situacije u kojoj postoje razlozi u prilog jednom od dotična dva međusobno kontradiktorno oprečna suda, ali takvi da nisu dostatni za pristanak uza nj.²³

Primjedbe.

P33. Primijetimo da je u ovoj Zimmermannovoj klasifikaciji dvojbe riječ o suditelju, a ne o sudu. Posrijedi je, naime, nepristanak (suditeljev), a ne istinitost (suda, njegova dvojbenost istinitost). Posrijedi su razlozi nedostatni za pristanak, a ne razlozi nedostatni učiniti sud nedvojbeno istinitim. Ukratko, posrijedi je klasifikacija subjektivne, a ne objektivne dvojbe.

P34. Dvije su situacije obuhvaćene ovom Zimmermannovom klasifikacijom (subjektivne) dvojbe: prvo, ona u kojoj nikakvih razloga nema ni za dotični sud ni za kontradiktorno mu oprečan sud i, drugo, ona u kojoj postoje razlozi samo za dotični sud, ali nedostatno uvjerljivi. Međutim, uz te dvije situacije, na nepristanak mogu motivirati još i sljedeće dvije situacije: prvo, ona u kojoj postoje razlozi i za dotični sud i za kontradiktorno mu oprečan sud, ali jednako uvjerljivi i, drugo, ona u kojoj su razlozi za dotični sud tek neznatno uvjerljiviji od razloga za kontradiktorno mu oprečan sud. (K tomu, nepristanak može biti

²³ Doslovno: »Ako se oba kontradiktorna suda ne osnivaju na nikakvim razlozima, onda je dvojba negativna; a ako se za jedan sud nalaze razlozi, ali ne takovi, da bismo na temelju tih razloga pristali uz taj sud, tad je ova dvojba pozitivna.« (ON1, p. 33, odnosno: ON2, p. 45.)

motiviran i subjektivnim motivima, dijelom ili sasvim neovisno o razlozima.) Ukratko, ova je Zimmermannova klasifikacija (subjektivne) dvojbe nepotpuna, ona ne obuhvaća sve vrste subjektivne dvojbe (nepristanka).

P35. Neoskolastici obično definiraju dvojbu kao nepristanak motiviran situacijom u kojoj su i dotični sud i kontradiktorno mu oprečan sud nedostavno obrazloženi, bilo tako da nema nikakvih razloga ni za koji od njih, bilo tako da ima razloga i za jedan i za drugi ali su nedostavno uvjerljivi. U prvom slučaju, kad nema razloga ni za dotični sud ni za kontradiktorno mu oprečan sud, dvojba je negativna. U drugom slučaju, kad su i razlozi za dotični sud i razlozi za kontradiktorno mu oprečan sud nedostavno uvjerljivi, dvojba je pozitivna.²⁴ Mercier definira pozitivnu dvojbu kao nepristanak motiviran situacijom u kojoj su dotični sud i kontradiktorno mu oprečan sud obrazloženi jednako uvjerljivim razlozima.²⁵

P36. Primijetimo da Zimmermannova definicija pozitivne dvojbe (kao nepristanak motivirana situacijom u kojoj postoje samo razlozi za dotični sud, ali nedostavno uvjerljivi) bitno odstupa od uobičajene neoskolastičke definicije pozitivne dvojbe.

P37. Primijetimo također da uobičajenom neoskolastičkom definicijom dvojbe nisu obuhvaćene sljedeće dvije vrste nepristanaka: prvo, nepristanak motiviran situacijom u kojoj postoje samo razlozi za dotični sud, ali nedostavno uvjerljivi i, drugo, nepristanak motiviran situacijom u kojoj su razlozi za dotični sud neznatno uvjerljiviji od razloga za kontradiktorno mu oprečan sud. Te dvije vrste nepristanaka neoskolastici obično zovu sumnjom, a ne dvojbom.

P38. Sumnja (*suspicio*), prema neoskolasticima, plod je situacije u kojoj su razlozi za dotični sud neznatno uvjerljiviji od razloga za kontradiktorno mu oprečan sud, tako da rezultiraju određenom sklonošću na pristanak, ali ne i samim pristanakom.²⁶ Dvije su dakle vrste nepristanaka, prema neoskolasticima, prvo, dvojba (kao plod nedostatne ili jednake obrazloženosti dotičnog i kontradiktorno mu oprečnog suda) i, drugo, sumnja (kao plod neznatno uvjerljivije obrazloženosti dotičnog suda u odnosu na obrazloženost kontradiktorno mu oprečna suda). Pritom neki neoskolastici sumnju shvaćaju kao vrstu dvojbe.²⁷

P39. Primijetimo da u okviru logike (noetike) neoskolastici ne razmatraju nepristanak motiviran subjektivnim motivima, jer je to tema za psihologijsko, a ne logičko (noetičko) razmatranje.

²⁴ Usp. npr. Liberatore, *Logica*, p. 66. Usp. također Tongiorgi, *Logica*, pp. 253–254. Usp. također Willems, *Critica*, p. 130. Usp. također Hugon, *Logica*, p. 254.

²⁵ Usp. npr. Mercier, *Logique*, p. 32.

²⁶ Usp. npr. Tongiorgi, *Logica*, p. 254. Usp. također Hugon, *Logica*, p. 251.

²⁷ Usp. npr. Hugon, *Logica*, p. 251.

P40. Primijetimo također da su pojmovima dvojbe i sumnje, kako ih shvaća neoskolastika, obuhvaćene sve logički (spoznajno) relevantne vrste nepristanka.

P41. Primijetimo na koncu i to da je Zimmermannov pojam pozitivne dvojbe, prema uobičajenoj neoskolastičkoj klasifikaciji nepristanka, zapravo bliži pojmu sumnje nego pojmu dvojbe.

2.4 Dvojba: razumna i nerazumna [ON1=ON2]

Zimmermann razlikuje razumnu od nerazumne dvojbe. Razumna je dvojba opravdana razlozima. Nerazumna je dvojba bezrazložna (nema razloga koji bi je opravdali).²⁸

Primjedbe.

P42. Prema Zimmermannu, dakle, spoznajno se opravdanje temelji na razlozima. Razlozi čine stav prema sudu (dvojbu, mnijenje, sigurnost) spoznajno opravdanim ili neopravdanim. Oni, dakle, ne samo da motiviraju (suditelja) na pristanak ili nepristanak nego i pravdaju taj pristanak ili nepristanak. Uz to, oni također čine dotični sud dvojbena (možda, vjerojatno) ili nedvojbena (sigurno) istinitim.

P43. Budući da je bezrazložna, nerazumna je dvojba motivirana samo subjektivnim motivima (predrasudom, samozavaravanjem itd.).

3 Mnijenje [ON1=ON2]

Zimmermann razlikuje između mnijenja u objektivnom smislu te riječi i mnijenja u subjektivnom smislu te riječi.

3.1 Mnijenje: objektivno [ON1=ON2]

Zimmermann definira mnijenje (*opinio*) u objektivnom smislu te riječi kao stanje u kojem razlozi čine dotični sud vjerojatno istinitim (što znači da kontradiktorno mu oprečan sud ne čine sasvim nemogućim). Ta vjerojatna istinitost dotičnog suda čini pristanak uza nj objektivno razboritim, premda ne i nužnim. Pritom, što su razlozi uvjerljiviji, to je sud vjerojatnije istinit.²⁹

²⁸ Doslovno: »Svaka dvojba je razumna, ako ju razlozi opravdavaju, a nerazumna je, ako nema razloga.« (ON1, p. 33. ON2, p. 45.)

²⁹ Doslovno: »Objektivno uzevši znači mnijenje neki sud, koji je obrazložen tako, da možemo razborito uza nj pristati, jer mu je istinitost vjerojatna, ali ne opet tako, da bismo ga

Primjedbe.

P44. Kao što objektivnu dvojbu definira pojmom objektivno dvojbene istinitosti dotičnoga suda, tako Zimmermann i objektivno mnijenje definira pojmom objektivno vjerojatne istinitosti dotičnoga suda. Pojam objektivne istinitosti, dakle, ne samo da je (izrijeckom) prisutan u Zimmermannovoj definiciji objektivnog mnijenja nego je on, zapravo, ključni pojam te definicije: mnijenje u objektivnom smislu te riječi, prema Zimmermannu, zapravo i nije drugo do upravo (objektivno) vjerojatna istinitost dotičnoga suda.

P45. Zimmermannova je definicija objektivnoga mnijenja dvodijelna. Jednim svojim dijelom tiče se ona suda (njegove istinitosti). Drugim svojim dijelom, međutim, tiče se ona pristanka uz sud – točnije, razboritosti tog pristanka.

P46. Pritom, kad je o istinitosti riječ, posrijedi je objektivna, a ne stvarna istinitost dotičnoga suda, i to (objektivno) vjerojatna njegova istinitost. Stvarno, dotični je sud ili istinit ili neistinit. (Ako se podudara s dotičnom stvarnošću, istinit je. Ako odudara od nje, neistinit je.) Objektivno, međutim, koliko je moguće (pro)suditi na temelju razloga, dotični je sud vjerojatno istinit – dapače, što su razlozi uvjerljiviji, to je on vjerojatnije istinit. Drugim riječima, Zimmermann dosljedno definira objektivnu dvojbu dvojbom, a objektivno mnijenje vjerojatnom objektivnom istinitošću dotičnoga suda.

P47. Što se pak razboritosti tiče, vrijedi primijetiti da, prema Zimmermannu, ne počiva vjerojatna istinitost suda na razboritosti pristanka uza nj, nego upravo suprotno: razboritost pristanka uz sud počiva na objektivno vjerojatnoj njegovoj istinitosti. Drugim riječima, razboritost pristanka uz sud objektivnog je karaktera, ona ne počiva na kakvim subjektivnim motivima, nego na razlozima (objektivnim motivima) koji (kao kriteriji istinitosti) čine dotični sud vjerojatno istinitim, samim tim pak pristanak uza nj (objektivno) razboritim.

P48. Budući da je objektivnog karaktera, počivajući na objektivnim motivima, razlozima, razboritost je, zapravo, poput opravdanja (spoznajnog), objektivna vrijednost pristanka uz sud. Dapače, razboritost i opravdanje dva su imena, koliko god konotativno različita, toliko zapravo u denotativnom pogledu istoznačna, tičući se jedne te iste objektivne vrijednosti pristanka (ili nepristanka) uz sud.

morali usvojiti, jer nije posve nemoguća kontradiktorna mu opreka. <...> Objektivno mnijenje može da bude više ili manje vjerojatno, prema tome kako su važni razlozi« (ON1, pp. 33–34. ON2, pp. 45–46.) Primijetimo da se Zimmermannova definicija objektivnog mnijenja ne tiče samo dotičnoga suda (vjerojatno istinita) nego i kontradiktorno mu oprečna suda (stvarno i dalje mogućega). Primijetimo također da, premda govori o istinitosti dotičnoga suda, Zimmermann ni u ovoj svojoj definiciji ne govori o (ne)istinitosti kontradiktorno oprečna suda, nego o njegovoj (ne)mogućnosti.

P49. Zimmermannova definicija objektivnoga mnijenja dominantno je logičkoga karaktera. Objektivno mnijenje Zimmermann definira, s jedne strane, kao vjerojatnu istinitost dotičnoga suda, utemeljenu na razlozima kao kriterijima istinitosti, s druge pak strane, kao (objektivnu) razboritost pristanka uz sud, utemeljenu na njegovoj objektivno vjerojatoj istinitosti. Ipak, kad u okviru svoje definicije objektivnoga mnijenja, spomene kontradiktorno oprečan sud, Zimmermann ne govori o njegovoj istinitosti ili neistinitosti, nego o njegovoj mogućnosti ili nemogućnosti. Isto tako, jednim svojim dijelom, Zimmermannova se definicija objektivnog mnijenja tiče zapravo pristanka uz sud, a ne sama suda (propozicije). Ukratko, možemo zaključiti da Zimmermannova definicija objektivnoga mnijenja nije isključivo logičkoga karaktera, nego uključuje i neke psihologijske momente.

P50. S jedne strane, dakle, Zimmermann definira mnijenje u objektivnom smislu te riječi kao svojstvo suda (propozicije), tj. kao objektivno vjerojatnu njegovu istinitost. Dosljedan je, dakle, u tom smislu, svome razlikovanju između objektivne i subjektivne dvojbe, pri kojem također objektivnost veže uz sud u smislu propozicije, a ne uz sud u smislu stava prema propoziciji (pristanka ii nepristanka uz nju).

P51. S druge strane, međutim, Zimmermann definira mnijenje u objektivnom smislu te riječi i kao svojstvo pristanka uz sud, ali ne kao neko subjektivno svojstvo tog pristanka (npr. nesigurnost), nego kao objektivno mu svojstvenu vrijednost, razboritost, objektivno utemeljenu na vjerojatoj istinitosti dotičnoga suda. Drugim riječima, način na koji Zimmermann definira objektivno mnijenje donekle se barem razlikuje od načina na koji on definira objektivnu dvojbu – utoliko, naime, ukoliko uključuje ne samo sud (njegovu objektivnu istinitost) nego i suditelja (njegov pristanak uz sud) – ali pritom Zimmermann ipak ne brka objektivno sa subjektivnim – jer, pristanak uključuje u definiciju objektivnoga mnijenja samo s obzirom na njegovu objektivnu vrijednost (razboritost), objektivno utemeljenu na objektivno vjerojatoj istinitosti dotičnoga suda. Na taj način Zimmermann prešutno povezuje objektivno sa subjektivnim, logičko s psihologijskim, spoznajno s doživljajnim, integrirajući ih u jednu cjelinu.

P52. Budući da Zimmermann drži razloge temeljem spoznajnog opravdanja, njegov je pojam objektivnoga mnijenja moguće definirati i na sljedeći način: objektivno, mnijenje je stanje u kojem je dotični sud spoznajno opravdan kao vjerojatno istinit.

3.2 Mnijenje: subjektivno [ON1=ON2]

Zimmermann definira mnijenje u subjektivnom smislu te riječi kao stanje pristanka uz neki sud (da je istinit) praćeno određenom bojazni da je kontradik-

torno mu oprečan sud moguć, pri čemu su taj pristanak i ta bojazan motivirani razlozima (objektivnim motivima).³⁰

Primjedbe.

P53. Bojazan (*formido*) uvriježeni je neoskolastički termin.³¹ Bojazan je moguće shvatiti i kao sumnju (*suspicio*), ali pritom treba jasno razlikovati sumnju u pozitivnom smislu sklonosti na pristanak uz neki sud od sumnje u negativnom smislu odvrćanja od pristanka uz sud. Potonja, negativna sumnja bitna je sastavnica mnijenja, bojazan (*formido*). Prva, pozitivna sumnja stanje je koje prethodi mnijenju te ga, kako je već istaknuto, neki neoskolastici drže vrstom dvojbe.³²

P54. Kao što je pojam objektivne istinitosti prešutno prisutan u Zimmermannovoj definiciji subjektivne dvojbe, tako je on prešutno prisutan i u Zimmermannovoj definiciji subjektivnog mnijenja. Ograničavajući, naime, pojam subjektivne dvojbe samo na razložan nepristanak, Zimmermann ga zapravo ograničava (prešutno) na nepristanak motiviran objektivno dvojbenom istinitošću dotičnoga suda. Na isti način, ograničavajući pojam subjektivnog mnijenja samo na razložno nesiguran pristanak, Zimmermann ga zapravo ograničava (prešutno) na nesiguran pristanak motiviran objektivno vjerojatnom istinitošću dotičnoga suda.

P55. Drugim riječima, Zimmermannov je pojam subjektivnoga mnijenja moguće definirati kao pojam nesigurna pristanka motivirana razlozima koji, objektivno, čine dotični sud vjerojatno, ali ne i sigurno istinitim.

P56. Zimmermannov pojam mnijenja u subjektivnom smislu te riječi tiče se, dakle, suditelja (njegova pristanka uz dotični sud i njegove bojazni, sumnje nije li možda ipak moguć i kontradiktorno oprečan sud) te je, u tom smislu, dosljedan Zimmermannovoj definiciji subjektivne dvojbe, koja je također vezana uz suditelja (i njegov stav prema sudu), a ne uz sam sud (i njegovu objektivnu vrijednost, istinitost ili neistinitost, sigurnu, vjerojatnu ili dvojbenu).

P57. Zimmermannova definicija subjektivnog mnijenja, premda uglavnom subjektivnog, psihologijskog karaktera (tičući se, u prvom redu, suditelja i njegova stava prema sudu, pristanka uza nj, ali i bojazni da je kontradiktorno

³⁰ Doslovno: »U subjektivnom pako smislu znači mnijenje ono stanje, u kojem se nalazimo, kad iz uvažanih razloga pristajemo uz istinu nekog suda, ali uz bojazan, da bi ipak i kontradiktorna opreka mogla biti moguća.« (ON1, p. 34. ON2, p. 46.) Primijetimo da i u ovoj svojoj definiciji Zimmermann zapravo ne govori o sigurnoj ili nesigurnoj neistinitosti kontradiktorno oprečna suda, nego o njegovoj mogućnosti ili nemogućnosti.

³¹ Usp. npr. Liberatore, *Logica*, p. 66. Usp. također Tongiorgi, *Logica*, p. 254. Usp. također Willems, *Critica*, p. 130. Usp. također Hugon, *Logica*, pp. 123, 251, 255.

³² Usp. ovdje bilj. 27.

oprečan sud moguć), ipak uključuje izriječkom i jedan objektivni moment, uvjet razložnosti – mnijenjem, naime, Zimmermann zove nesiguran pristanak ukoliko je razložen, kako kao pristanak (motiviran razlozima, objektivnim motivima), tako i u svojoj nesigurnosti, bojazni, sumnji (motiviranoj također razlozima, objektivnim motivima). K tomu, pristanak kao pristanak tiče se istinitosti dotičnoga suda, njegove objektivne vrijednosti, kao što se i sumnja kao sumnja tiče također istinitosti (ili neistinitosti) dotičnoga suda (dakle, njegove objektivne vrijednosti), te je i u tom smislu Zimmermannova definicija subjektivnoga mnijenja ne samo psihologijskoga (subjektivnoga) nego ujedno i logičkoga (objektivnoga) karaktera.

P58. Kao što je uvjetom razložnosti suzio pojam subjektivne dvojbe samo na nepristanak objektivno motiviran razlozima, tako tim istim uvjetom (razložnosti) Zimmermann dosljedno suzuje i subjektivno mnijenje samo na pristanak motiviran objektivno (razlozima) i praćen sumnjom motiviranom također objektivno (razlozima).

P59. Budući da definira subjektivno mnijenje kao obrazložen pristanak (utemeljen na razlozima, objektivnim motivima), mnijenje utemeljeno (dijelom ili sasvim) na subjektivnim motivima čini se da Zimmermann ne drži mnijenjem (u subjektivnom smislu te riječi). Drugim riječima, čini se da, prema Zimmermannu, nerazumna mnijenja nema.

4 Uvjerenje [ON1=ON2]

Zimmermann zove uvjerenjem stanje u kojem su razlozi u prilog dotičnom sudu toliko jaki da suditelj drži kontradiktorno oprečan sud nemogućim, što međutim ne znači da je taj (kontradiktorno oprečan) sud i uistinu, objektivno nemoguć.³³

Primjedbe.

P60. Jakost razloga zapravo je njihova uvjerljivost. Razlozi su istine, istiniti sudovi, podudarni s dotičnom stvarnošću, ali uz to i uvjerljivi, tj. takvi da motiviraju na pristanak. Da nisu uvjerljivi (očiti), bili bi (istiniti sudovi) samo istine, ne i razlozi. Spram stvarnosti, dakle, sudovi su istine ili neistine (ovisno

³³ Doslovno: »Ako su razlozi za neki sud tako jaki, da pojedinac u tim razlozima nalazi isključenu mogućnost kontradiktorne opreke, velimo da je dotični sud za ovog pojedinog čovjeka postao uvjerenje. Ali to uvjerenje još uvijek ne znači, da je sud i u objektivnom smislu tako obrazložen, da bi isključena bila mogućnost kontradiktorne opreke.« (ON1, p. 34. ON2, p. 46.) Primijetimo da Zimmermann i u ovoj definiciji govori o (ne)mogućnosti, a ne o (ne)sigurnoj neistinitosti kontradiktorno oprečna suda.

o tom podudaraju li se s njom ili od nje odudaraju). Spram suditelja, međutim, sudovi su razlozi, koji ga svojom očitošću uvjeravaju bilo u svoju istinitost (ili neistinitost), bilo u istinitost (ili neistinitost) nekih drugih sudova.

P61. Zimmermann definira uvjerenje kao (suditeljev) stav da je kontradiktorno oprečan sud nemoguć, i to stav motiviran razlozima – dakle, (motiviran) objektivnom istinitošću dotičnoga suda, čini se, sigurnom, odnosno, samim tim, objektivnom neistinitošću kontradiktorno oprečna suda (čini se, također sigurnom). Premda nije izrijeком istaknut, pojam objektivne istinitosti (dotičnoga suda), odnosno, objektivne neistinitosti (kontradiktorno oprečna suda), ipak dakle jest bitna sastavnica Zimmermannova pojma uvjerenja, prešutno sadržana i u njegovoj definiciji tog pojma.

P62. Drugim riječima, Zimmermannov je pojam uvjerenja moguće definirati kao pojam pristanka uz dotični sud, i to pristanka objektivno (dakle, razlozima, a ne subjektivnim motivima) motivirana, čini se, sigurnom neistinitošću kontradiktorno oprečna suda.

P63. Uvjerenje je subjektivnoga karaktera. Ono je stav prema sudu, a ne sam sud, istinit ili neistinit. Uvjerenje je stav kojim suditelj drži sud sigurno istinitim (ili sigurno neistinitim). U Zimmermannovoj je definiciji uvjerenja riječ o razlozima kao motivima na pristanak (suditeljev), a ne o razlozima kao temeljima objektivne istinitosti ili neistinitosti suda. Subjektivna se narav uvjerenja očituje (možda i najjasnije) u njegovoj pogrešivosti: suditeljevo uvjerenje da je dotični sud sigurno istinit (ili da je sigurno neistinit) može odudarati od same objektivne neistinitosti (odnosno, istinitosti) dotičnoga suda (sigurne, vjerojatne ili moguće) samo zato što je subjektivno.

P64. Primijetimo da je uvjerenje subjektivnoga karaktera, koliko god da je motivirano zapravo objektivnim motivima (razlozima). Ono, dakle, nije subjektivno zato što bi bilo motivirano (uglavnom ili sasvim) subjektivnim motivima, nego zato što je stav, a ne sud, tj. zato što je suditeljev stav prema dotičnom sudu (s obzirom na njegovu istinitost ili neistinitost), a ne sam taj sud (objektivno istinit ili neistinit).

P65. Prema Zimmermannovoj definiciji, uvjerenje bi bilo stav motiviran razlozima (toliko uvjerljivima da suditelj drži dotični sud sigurno istinitim). Iz toga međutim slijedi da stav motiviran isključivo subjektivnim motivima (toliko jakima da suditelj drži, posve bezrazložno, dotični sud sigurno istinitim) nije uvjerenje i da, isto tako, stav motiviran uglavnom subjektivnim motivima (toliko jakima da suditelj drži, bez dostatna obrazloženja, dotični sud sigurno istinitim), također, nije uvjerenje. Drugim riječima, bezrazložna i nedostatno obrazložena uvjerenja (motivirana sasvim ili uglavnom subjektivnim motivima), prema Zimmermannu, jednostavno nisu uvjerenja. To se, međutim, ne čini točnim.

Jer, uvjerenjem zovemo svaki siguran pristanak (slobodan od ikakve bojazni, sumnje u pogledu istinitosti dotičnoga suda), bilo da je motiviran razlozima, bilo da je motiviran subjektivnim motivima, bilo da je motiviran i razlozima i subjektivnim motivima, u kojem god omjeru. Uvjerenje, dakle, može biti i razložno i bezrazložno. Ono može biti obrazloženo sasvim (kao u slučaju znanja, razlozima koji ne ostavljaju prostora sumnji), ali i donekle, nedostatno (razlozima koji ostavljaju prostora sumnji, makar i sasvim neznatnoj).

P66. Možda Zimmermann zapravo drži uvjerenjem ne samo objektivno (razlozima) nego i subjektivno (predrasudama, željama itd.) motiviran stav da je dotični sud sigurno istinit, ali ga u potonjem slučaju (kad je posve bezrazložan ili nedostatno obrazložen) drži noetički irelevantnim (ili barem noetički nedostatno relevantnim), tako da ga u svojoj (noetičkoj) definiciji uvjerenja takva (posve bezrazložna ili nedostatno obrazložena) i ne spominje.

P67. Zimmermannova je definicija uvjerenja, s jedne strane, po svome karakteru psihologijska (utoliko što shvaća uvjerenje kao subjektivno stanje, suditeljev stav prema sudu). S druge pak strane, ona je po svome karakteru i logička (noetička), prvo, već samim tim što uvjerenje shvaća kao suditeljev stav prema sudu s obzirom na njegovu objektivnu istinitost ili neistinitost, k tomu i zato što je usredotočena samo na uvjerenja motivirana razlozima (nasuprot onima svima koja su motivirana, uglavnom ili isključivo, subjektivnim motivima).

P68. Činjenica da se uvjerenje može pokazati pogrešivim, činjenica pogrešivosti uvjerenja, svjedoči nam da pri uvjerenju ipak nisu na djelu samo razlozi nego i neki subjektivni motivi (recimo, nestrpljivost ili nedostatan oprez i sl.), makar i sasvim neznatni.

P69. Zanimljivo je da Zimmermann, izlažući o uvjerenju, ne spominje sigurnost (u subjektivnom smislu te riječi, kao pristanak slobodan od ikakve bojazni, sumnje u pogledu istinitosti dotičnoga suda). Sigurnost je, međutim, bitna sastavnica uvjerenja, kako onog motivirana (uglavnom) razlozima, tako i onog motivirana (uglavnom ili isključivo) subjektivnim motivima. Uvjerenjem ne zovemo nesiguran pristanak uz sud. Sigurnost pristanka dijeli uvjerenje od mnijenja. Mnijenje je (subjektivno) nesiguran pristanak, praćen određenom sumnjom u istinitost dotičnoga suda. Uvjerenje je (subjektivno) siguran pristanak, slobodan od ikakve sumnje u pogledu istinitosti dotičnoga suda.

5 Osvjedočenje [ON1=ON2]

Zimmermann definira osvjedočenje kao spoznajnu situaciju u kojoj je suditelj uvjeren da je sud istinit (i to, uvjeren na temelju razloga, a ne kakvih subjektivnih motiva), pri čemu je sud i objektivno (na temelju tih istih razloga,

neovisnih o suditeljevu uvjerenju) sigurno istinit. Pritom, samim tim, kontradiktorno oprečan sud biva objektivno nemoguć.³⁴

Primjedbe.

P70. Kad je o osvjedočenju riječ, suditelj je, dakle, prema Zimmermannu, uvjeren da je sud istinit, podudaran s dotičnom stvarnošću (posrijedi je, dakle, stvarna istinitost suda), ali je on pritom uvjeren u stvarnu istinitost suda na temelju razloga koji čine taj sud sigurno (a ne tek možda ili vjerojatno) istinitim – posrijedi je, dakle, u ovom momentu, objektivna istinitost suda. Drugim riječima, u Zimmermannovoj definiciji osvjedočenja bitno je prisutan ne samo pojam stvarne istinitosti suda (njegove korespondencije s dotičnom stvarnošću) nego i pojam objektivne njegove istinitosti (one koja se temelji na razlozima).

P71. Pojam osvjedočenja uključuje suditeljevo znanje da je dotični sud istinit. Suditelj ne može biti osvjedočen u pogledu istinitosti nekog suda ako ne zna je li on istinit ili neistinit. Zimmermann, međutim, u svojoj definiciji osvjedočenja propušta navesti tu bitnu njegovu sastavnicu, suditeljevo znanje (osvjedočenost) da je dotični sud istinit. Prema Zimmermannovoj definiciji, suditelj može biti osvjedočen ako i ne zna je li dotični sud istinit. Dovoljno mu je biti uvjeren u njegovu istinitost. Pod uvjetom da je dotični sud stvarno istinit, to će uvjerenje, prema Zimmermannu, biti osvjedočenje, bez ikakve potrebe za suditeljevim znanjem da je dotični sud istinit. U tom je smislu Zimmermannova definicija osvjedočenja u sadržajnom pogledu nepotpuna (ne navodeći sve bitne sastavnice osvjedočenja) i, samim tim, u opsegovnom pogledu preširoka (obuhvaćajući i one vrste uvjerenja koje zapravo nisu osvjedočenje).

6 Sigurnost [$ON1=ON2$]

Tema je ovog odsječka (odsječka br. 6) pojam sigurnosti kako je izložen u $ON1=ON2$. Tema je sljedećeg odsječka (odsječka br. 7) pojam sigurnosti kako je izložen u $ON2\neq ON1$. Pritom, u $ON1=ON2$ Zimmermannovo izlaganje pojma sigurnosti uključuje i tri standardne neoskolastičke klasifikacije spoznajne sigurnosti.³⁵ Te klasifikacije izlažem ovdje sasvim ukratko, u osnovnim njihovim crtama.

³⁴ Doslovno: »<...> uvjerenje još uvijek ne znači, da je sud i u objektivnom smislu tako obrazložen, da bi isključena bila mogućnost kontradiktorne opreke. U tom slučaju postaje sud siguran, a uvjerenje postaje osvjedočenje« (ON1, p. 34. ON2, p. 46.)

³⁵ Točnije, treću standardnu neoskolastičku klasifikaciju spoznajne sigurnosti, onu na naravnu i znanstvenu sigurnost, Zimmermann izlaže samo u ON1.

6.1 Sigurnost: objektivna i subjektivna [ON1=ON2]

Zimmermann razlikuje između objektivne i subjektivne sigurnosti. Objektivno, sud je siguran ako ga razlozi čine nužnim (i, samim tim, kontradiktorno mu oprečan sud nemogućim). Subjektivno, pristanak je siguran ako ga razlozi čine čvrstim, slobodnim od ikakve razumne (razložne) bojazni, sumnje da bi dotični sud mogao biti neistinit i kontradiktorno mu oprečan sud istinit.³⁶

Primjedbe.

P72. Zimmermannova se definicija objektivne sigurnosti ne tiče samo dotičnoga suda (stvarno nužna) nego i kontradiktorno mu oprečna suda (koji stvarnom nužnošću dotičnoga suda biva stvarno nemoguć).

P73. Objektivna je sigurnost, dakle, prema Zimmermannu, sigurnost suda, njegova nužnost. Subjektivna sigurnost, međutim, prema Zimmermannu, sigurnost je pristanka uz sud.

P74. Razlozi su, dakle, prema Zimmermannu, s jedne strane, kad je riječ o objektivnoj sigurnosti, temelj nužnosti dotičnoga suda (odnosno, samim tim, nemogućnosti kontradiktorno mu oprečna suda). S druge pak strane, kad je riječ o subjektivnoj sigurnosti, razlozi su, prema Zimmermannu, motivi pristanka uz sud.

P75. Prema Zimmermannovoj definiciji subjektivne sigurnosti, pristanak je siguran ako ga takvim čine razlozi. Drugim riječima, bezrazložna sigurna pristanka nema. Dapače, nema ni nedostatno obrazložena sigurna pristanka. Ili, drukčije rečeno, sigurna pristanka motivirana isključivo ili uglavnom subjektivnim motivima, prema Zimmermannu, jednostavno nema. To se, međutim, čini pogrešnim. Jer, subjektivno sigurnim zovemo svaki onaj pristanak koji je slobodan od sumnje, bilo razložne (razumne), bilo bezrazložne (nerazumne), neovisno o tom je li razložen ili bezrazložen i je li obrazložen sasvim ili samo donekle. U tom smislu, Zimmermannova se definicija subjektivne sigurnosti čini preuskom.

6.2 Objektivna sigurnost: apsolutna i hipotetička [ON1=ON2]

Objektivna je sigurnost nekog suda apsolutna ako je istinitost toga suda sigurna bezuvjetno, tj. neovisno o uvjetima (što čini istinitost kontradiktorno

³⁶ Doslovno: »Trebalo bi opet razlikovati objektivnu od subjektivne sigurnosti. Objektivno siguran je neki sud onda, ako se osniva na takovim razlozima, koji potpuno isključuju mogućnost kontradiktorne opreke. *Objektivna* dakle *sigurnost* nije drugo, nego razlozima utvrđena nužnost nekog suda. *Subjektivna* pako sigurnost jest ono stanje, u kome se nalazimo, kad na temelju razloga čvrsto pristajemo uz neku istinu bez bojazni, da bi protivni sud bio istinit. Ovo stanje izvjesnosti isključuje dakle svaku razumnu dvojbu.« (ON1, p. 34. ON2, p. 46.)

mu oprečna suda bezuvjetno isključenom). Objektivna je sigurnost nekog suda hipotetička ako je istinitost toga suda sigurna samo pod nekim uvjetom (ili uvjetima), što čini istinitost kontradiktorno mu oprečna suda isključenom samo pod dotičnim uvjetom (ili uvjetima).³⁷

6.3 Objektivna sigurnost: metafizička, fizička i moralna [ON1=ON2]

Objektivna je sigurnost nekog suda metafizička ako je kontradiktorno mu oprečan sud u sebi protuslovan i samim tim (objektivno) nemoguć.³⁸ Objektivna je sigurnost nekog suda fizička ako kontradiktorno mu oprečan sud protuslovi nekom prirodnom zakonu.³⁹ Objektivna je sigurnost nekog suda moralna ako kontradiktorno mu oprečan sud protuslovi nekoj moralnoj ili uopće prirodnoj ljudskoj sklonosti.⁴⁰ Metafizička je sigurnost, dakle, bezuvjetna (apsolutna), dok su fizička i moralna sigurnost uvjetna (hipotetične).⁴¹

6.4 Subjektivna sigurnost: metafizička, fizička i moralna [ON1=ON2]

Prema klasifikaciji objektivne sigurnosti, Zimmermann dijeli i subjektivnu sigurnost na metafizičku, fizičku i moralnu, pri čemu pristanak uz metafizički siguran sud drži stalnijim i odlučnijim od pristanka uz fizički siguran sud, dok pristanak uz fizički siguran sud drži stalnijim i odlučnijim od pristanka uz moralno siguran sud.⁴²

6.5 Subjektivna sigurnost: naravna i znanstvena [ON1≠ON2]

Prema Zimmermannu, subjektivna je sigurnost ili naravna (spontana) ili refleksivna (znanstvena). Naravna je sigurnost ona koja se ne temelji na istraženoj spoznajnoj vrijednosti dotičnoga suda. Znanstvena je sigurnost ona koja se temelji na istraženoj i utvrđenoj spoznajnoj vrijednosti dotičnoga suda.⁴³

7 Sigurnost [ON2≠ON1]

U ovom odsječku upućujem na neke nove misli u Zimmermannovu izlaganju pojma sigurnosti, prisutne u ON2, odsutne u ON1, kako kad je riječ o

³⁷ Usp. ON1, p. 34. Usp. također ON2, p. 46.

³⁸ Usp. ON1, pp. 34–35. Usp. također ON2, pp. 46–47.

³⁹ Usp. ON1, p. 35. Usp. također ON2, p. 47.

⁴⁰ Usp. ON1, p. 35. Usp. također ON2, p. 47.

⁴¹ Usp. ON1, p. 35. Usp. također ON2, p. 47.

⁴² Usp. ON1, p. 35–36. Usp. također ON2, p. 48.

⁴³ Usp. ON1, p. 36.

sigurnosti u subjektivnom smislu te riječi, tako i kad je riječ o sigurnosti u objektivnom smislu te riječi.

7.1 Sigurnost: subjektivna [ON2≠ON1]

U ON2≠ON1 Zimmermann shvaća subjektivnu sigurnost (sigurnost u subjektivnom, psihičkom smislu te riječi) kao svojstvo pristanka uz sud, odnosno – točnije – kao čvrstinu tog pristanka (takvu da isključuje svaku sumnju). U subjektivnom je smislu siguran, dakle, prema Zimmermannu, svaki onaj sud (pristanak) kojim suditelj drži dotičnu propoziciju (sadržaj suda) sigurno istinitom.⁴⁴

Primjedbe.

P76. U ON2≠ON1 Zimmermann, dakle, ne ograničava subjektivnu sigurnost uvjetom razložnosti (dostatne obrazloženosti). Pristanak motiviran isključivo subjektivnim motivima (dakle, posve bezrazložan), ako je čvrst, slobodan od sumnje, makar i najmanje, onda je i siguran (u subjektivnom smislu te riječi). Na isti način, pristanak motiviran uglavnom subjektivnim motivima (dakle, nedostatno obrazložen), ako je čvrst, slobodan od sumnje, makar i najmanje, onda je i siguran (u subjektivnom smislu te riječi). Ukratko, prema ON2≠ON1, pristanak je siguran (u subjektivnom smislu te riječi) ako je čvrst (slobodan od sumnje), bez obzira je li pritom i razložan (dostatno obrazložen).

P77. To je, rekao bih, bitno drukčija definicija subjektivne sigurnosti, kakve u ON1=ON2 nema. Zanimljivo je, međutim, da tom promjenom nije prožet tekst ON2=ON1. Tako u ON2 susrećemo u razmaku od svega nekoliko stranica teksta dvije bitno različite definicije subjektivne sigurnosti: prvo, onu koja pojam subjektivne sigurnosti ograničava na čvrstinu razložna pristanka uz sud, potom onu koja taj pojam ne ograničava uvjetom razložnosti.

P78. Ako je, dakle, Zimmermann od ON1 (1918.) do ON2 (1926.) promijenio svoje shvaćanje subjektivne sigurnosti, onda zbunjuje činjenica da u ON2 nije proveo tu promjenu sustavno, dosljedno, kroz cijeli tekst, kako u ON2≠ON1, tako i u ON2=ON1. Moguće je, dakle, da je posrijedi tek nehotičan propust, tj. da je u ON2≠ON1 Zimmermann sasvim slučajno, nehotice, propustio navesti uvjet razložnosti. Moguće je također da zapravo nije posrijedi nehotičan propust, nego promjena (novost) koju Zimmermann, barem u tom trenutku, nije držao

⁴⁴ Doslovno: »'Sigurnost' u subjektivnom (psihološkom) smislu tj. koliko je uključena u (psihičkom) doživljaju nekog suda, znači: čvrsto pristajanje uz taj sud kao istinit (das sichere Fürwahrhalten).« (ON2, p. 48.)

bitnom, tako da je nije ni proveo dosljedno, kroz cijeli tekst. Možemo samo nagađati što je zapravo bilo posrijedi tada, 1926. godine, pri Zimmermannovu redigiranju drugog izdanja njegove *Opće noetike*.

7.2 Sigurnost: objektivna [ON2≠ON1]

U ON2≠ON1 Zimmermann shvaća objektivnu (logičku) sigurnost (sigurnost u objektivnom, logičkom smislu te riječi),

- prvo, kao svojstvo sadržaja dotičnoga suda, tj. kao sadržajnu njegovu sigurnost, nasuprot mogućoj sadržajnoj njegovoj nesigurnosti, dvojbenosti,
- drugo, kao izvjesnost (sadržajnu izvjesnost),
- treće, kao nužnost da je dotična stvarnost takva kakvom je drži dotični sud i,
- četvrto, kao znanje da je dotična stvarnost nužno takva kakvom je drži dotični sud.⁴⁵

Pritom, Zimmermann zove tu nužnost sadržajnom nužnošću, znanje pak kojim je ona predmet drži plodom refleksije na dotični sadržaj (smisao dotičnog suda, *Urteilsgedanke*), tako da u tom smislu logičku, objektivnu sigurnost zove još i reflektivnom (refleksnom) sigurnošću.⁴⁶

Primjedbe.

P79. Objektivna je sigurnost, dakle, prema Zimmermannu, svojstvo sadržaja dotičnoga suda, nasuprot subjektivnoj sigurnosti, koja je svojstvo pristanka uz sud.⁴⁷

P80. Zimmermann razlikuje između sadržaja i čina suđenja. Čin je suđenja subjektivan (privatan): svatko sudi svojim činom suđenja, nitko ne može suditi tuđim činom suđenja. Tomu nasuprot, sadržaj je suđenja objektivna (javna): možemo suditi svi isto o istome (svatko svojim činom suđenja).⁴⁸

P81. Istinitost ili neistinitost svojstva su sadržaja, a ne čina. Sud se podudara s dotičnom stvarnošću ili odudara od nje svojim sadržajem, a ne samim činom suđenja.

⁴⁵ Doslovno: »Sigurnost (izvjesnost, Gewissheit) u objektivnom (logičkom) smislu tj. koliko pripada samom sadržaju suda, znači: nužnost neke stvarnosti (Sachverhalt), tj. sigurnost izriče, da stanovita stvarnost u nekom sudu *ne može da bude drukčija*, nego je u sudu zadržano.« (ON2, p. 48.) Usp. također i tekst što slijedi za ovom definicijom, tj. ON2, pp. 48–49.

⁴⁶ Usp. ON2, pp. 48–49.

⁴⁷ Usp. ON2, pp. 48–49.

⁴⁸ Usp. ON1, pp. 12–13. Usp. također ON2, pp. 25–26.

P82. U ovom kontekstu, Zimmermannov je tekst (ON2≠ON1) moguće interpretirati na sljedeći način: sud je objektivno siguran ako se svojim sadržajem sigurno podudara s dotičnom stvarnošću, tj. ako je sigurno istinit.

P83. Objektivna je sigurnost, prema Zimmermannu, doslovno, sadržajna izvjesnost suda, nasuprot sadržajnoj njegovoj nesigurnosti (dvojbenu).⁴⁹ Nije, međutim, sasvim jasno što točno Zimmermann razumije pod terminom *sadržajna izvjesnost*. Doslovno, sadržajna bi izvjesnost bila izvjesnost sama dotičnog sadržaja, njegova jasnoća, što točno suditelj svojim sudom tvrdi (ili nijeće) i o kojem točno predmetu. Vjerojatnije je, međutim, da pod sadržajnom izvjesnošću Zimmermann misli zapravo na izvjesnu (sigurnu) istinitost dotičnoga suda, nasuprot neizvjesnoj (dvojbenu) njegovoj istinitosti. Objektivna bi sigurnost, u tom smislu, bila dakle sigurna (izvjesna) istinitost dotičnoga suda.

P84. Premda je zove sadržajnom nužnošću, objektivnu sigurnost kao nužnost Zimmermann zapravo pridijeva dotičnoj stvarnosti, a ne sadržaju dotičnoga suda. Stvarnost je, naime, a ne sadržaj, nužno takva kakvom je drži dotični sud (pod uvjetom da je sigurno istinit).⁵⁰

P85. Zimmermann ne razmatra potanje tu nužnost, ali je zacijelo ne drži kauzalnom nužnošću (to bi se protivilo dvjema osnovnim njegovim noetičkim pozicijama, objektivizmu i realizmu). Stvarnost, dotična, takva kakva jest, stvarno i objektivno, prema Zimmermannu, zacijelo nije učinak sigurne istinitosti dotičnoga suda, nego postoji neovisno o njemu. Sud, svojom sigurnom istinitošću, prema Zimmermannu, zacijelo ne proizvodi dotičnu stvarnost (o kojoj on nešto tvrdi ili nijeće). Odnos je između sigurne istinitosti suda i dotične stvarnosti, prema Zimmermannu, zacijelo neke druge vrste, a ne kauzalan. Zimmermann, međutim, nigdje ne izlaže svoje shvaćanje tog odnosa. Možemo stoga samo nagađati u kojem točno smislu i na koji točno način Zimmermann shvaća objektivnu sigurnost kao nužnost. Sigurni možemo biti samo da je ne shvaća kauzalno (kao kauzalnu nužnost).

P86. U ON2≠ON1 Zimmermann shvaća objektivnu sigurnost kao znanje da je dotična stvarnost nužno takva kakvom je drži dotični (sigurno istinit) sud. To je svakako novost u odnosu na ON1, u kojoj Zimmermann, definirajući objektivnu sigurnost, ne spominje znanje. No, ON2≠ON1 ne sadrži nikakvu ozbiljniju razradu te nove Zimmermannove misli. Dapače, ona u ON2 nije ni provedena dosljedno, kroz cijeli tekst, kako ON2≠ON1, tako i ON2=ON1. Pitanje je, dakle, shvaća li Zimmermann uopće tu svoju misao kao neku ozbiljnu

⁴⁹ Usp. ON2, pp. 48–49.

⁵⁰ Ovu misao Zimmermann preuzima vjerojatno od Tongiorgija. Usp. Tongiorgi, *Logica*, pp. 256–257.

novost (u odnosu na ON1) ili je možda drži tek nečim što je u ON1 pukim slučajem, nehotice propustio istaknuti.

P87. Prema Zimmermannu, znanje da je sud istinit plod je refleksije na njegov sadržaj.⁵¹ Drugim riječima, prema Zimmermannu, refleksija čini istinitost suda izvjesnom (sigurnom). S ovim je Zimmermannovim stavom vezan sljedeći problem. Sud nije istinit ili neistinit sam po sebi, nego spram dotične stvarnosti (podudarajući se s njom, odnosno, odudarajući od nje). Refleksija je, međutim, ograničena na sud, stvarnost joj (s onu stranu suda) nije dostupna. To pak znači da refleksija ne može biti dostatan izvor znanja o istinitosti suda: budući da joj nije dostupna stvarnost (s onu stranu suda) spram koje je sud istinit (ili neistinit), ne može joj biti dostupna ni sama ta istinitost (ili neistinitost) suda. Zimmermann, međutim, ne razmatra ovaj problem.

P88. Prema Zimmermannu, znanje da je stvarnost nužno takva kakvom je drži objektivno siguran sud počiva na razlozima (koji taj sud čine izvjesno istinitim, objektivno sigurnim).⁵² To, međutim, znači da zapravo razlozi čine (na neki način) stvarnost nužno takvom kakvom je drži objektivno siguran sud, odnosno, da stvarnost nije neovisna o razlozima koji čine dotični sud objektivno sigurnim – ona nije ni bezrazložna, posve neovisna o razlozima, bilo kojima, ni inorazložna, ovisna o nekim drugim razlozima, a ne onima na kojima počiva objektivna sigurnost dotičnog suda – nego je ona razložna, i to istorazložna, tj. takva da (na neki način) počiva zapravo na istim onim razlozima na kojima počiva i objektivna sigurnost dotičnoga suda. To ne znači da stvarnost počiva na tim razlozima kauzalno (kao na uzrocima koji je takvom proizvode), nego naprotiv (u kauzalnom smislu o njima neovisna) ona ipak počiva na njima objektivno, u tom smislu, naime, da inače, o njima neovisna, ne bi mogla biti znana (kao stvarnost), tj. u tom smislu da inače, o njima neovisna, ona ne bi mogla biti objekt mogućega znanja. Sam Zimmermann, međutim, ne razmatra ove implikacije svoga stava da znanje o stvarnosti nužno takvoj kakvom je drži objektivno siguran sud počiva na razlozima koji čine taj sud objektivno sigurnim (izvjesno istinitim).

Zaključci

Z1. U Zimmermannovim razmatranjima o spoznajnim stanjima prisutna je (barem donekle) distinkcija između stvarne i objektivne istinitosti. Stvarna se istinitost sastoji u korespondenciji, podudaranju suda sa stvarnošću (do-

⁵¹ Usp. ON2, p. 49.

⁵² Usp. ON2, p. 48.

tičnom, o kojoj on nešto drži istinitim ili neistinitim). Objektivna se istinitost sastoji u obrazloženosti, opravdanosti – objektivno, sud je istinit toliko koliko je opravdan razlozima. Stvarna je istinitost vrijednost koju sud ima s obzirom na dotičnu stvarnost, podudarajući se s njom. Objektivna je istinitost vrijednost koju sud ima s obzirom na razloge, kojima biva opravdan (u većoj ili manjoj mjeri). Stvarno, sud je ili istinit ili neistinit (istinit je podudarajući se s dotičnom stvarnošću, neistinit je odudarajući od nje). Objektivno, sud je istinit (ili neistinit) možda, vjerojatno ili sigurno, tj. u mjeri u kojoj je opravdan razlozima.

Zimmermann, međutim, nema razrađen nauk o objektivnoj istinitosti. Pojam objektivne istinitosti samo je prisutan u nekim Zimmermannovim razmatranjima o spoznajnim stanjima (posebno u njegovim razmatranjima o objektivnom mnijenju i objektivnoj dvojbi), ali on nigdje u Zimmermanna nije i zasebno tematiziran (recimo, spram pojma stvarne istinitosti). Zimmermann definira istinitost redovito kao korespondenciju (stvarnu istinitost), obrazloženost (objektivnu istinitost) pritom i ne spominjući.

Z2. S jedne strane, u logičkom (noetičkom) pogledu, Zimmermann drži razloge objektivnim kriterijima istinitosti. Razlozi čine sud (propoziciju) objektivno istinitim (ili neistinitim) možda, vjerojatno ili sigurno. Ako ga čine možda ili vjerojatno istinitim, onda ga čine dvojbeno istinitim. Ako ga čine sigurno istinitim, onda ga čine nedvojbeno istinitim.

S druge strane, međutim, u psihološkom pogledu, Zimmermann drži razloge objektivnim motivima suditeljeva (ili dvojiteljeva) stava prema sudu (propoziciji). Razlozi motiviraju bilo na pristanak (sud), bilo na nepristanak (dvojbu). Pritom, razlozi motiviraju kao objektivni kriteriji istinitosti, nasuprot subjektivnim motivima (poput predrasude, lakomislenosti, naglašene sumnjičavosti itd.), koji objektivni nisu, niti bi objektivni mogli biti, pa tako nisu ni kriteriji (koji objektivni moraju biti, da bi bili pravi, valjani).

K tomu, također u psihološkom pogledu, kao motivi, motivirajući (uvjeravajući), razlozi čine dotični stav (pristanak ili nepristanak, sud ili dvojbu) mogućim, vjerojatnim ili nužnim, ovisno o svojoj uvjerljivosti, pogotovo pak ako je dotični spoznajni subjekt (suditelj, dvojitelj) dostatno slobodan od subjektivnih motiva.

Pritom, kao objektivni motivi (dakle, ujedno i objektivni kriteriji istinitosti), nasuprot subjektivnim motivima (koji nisu, niti bi mogli biti objektivni kriteriji istinitosti), razlozi čine dotični stav (njima motiviran) spoznajno opravdanim, bilo da je riječ o stavu nepristanka (dvojbe između dotičnog i kontradiktornu mu oprečnog suda), bilo da je riječ o stavu pristanka uz dotični sud, kako u formi sigurnosti (pravdajući i pristanak i izostanak svake bojazni), tako i u formi mnijenja (pravdajući i pristanak i bojazan).

Konačno, kad je o razlozima riječ, onima koji čine sud sigurno istinitim, Zimmermann drži stvarnost nužno takvom kakvom je drži dotični (sigurno istinit) sud, ali pritom, nažalost, ne razrađuje tu ideju.

Z3. Zimmermann dijeli objektivno od subjektivnoga, s jedne strane, razlikujući između objektivne i subjektivne dvojbe, objektivnog i subjektivnog mnijenja, objektivne i subjektivne sigurnosti itd., s druge pak strane, razlikujući između objektivnih i subjektivnih motiva.

Kad je riječ o spoznajnim stanjima (dvojbi, mnijenju, sigurnosti, uvjerenju itd.), objektivnost Zimmermann shvaća kao svojstvo suda, njegovu objektivno dvojbenu, vjerojatnu ili sigurnu istinitost, dok subjektivnost shvaća kao suditeljev (dvojiteljev) stav prema sudu (propoziciji), njegov pristanak ili nepristanak, sud ili dvojbu, sam njegov čin suđenja ili dvoumljenja – dakle, stanje njegova uma s obzirom na dotični sud (propoziciju).

Kad je pak riječ o motivima, objektivnost Zimmermann shvaća kao razložnost, motiviranost suditeljeva (dvojiteljeva) stava samim objektivnim kriterijima istinitosti, razlozima, dok subjektivnost shvaća kao bezrazložnost, motiviranost suditeljeva (dvojiteljeva) stava subjektivnim motivima (predrasudama, samozavaravanjima itd.), neovisno o razlozima (objektivnim kriterijima istinitosti).

Prodor objektivnoga (objektivnih kriterija istinitosti) u subjektivno (u stav – suditeljev, dvojiteljev – prema dotičnom sudu) zacijelo je uvjet same mogućnosti spoznajnog opravdanja. Ta ideja, međutim, u Zimmermannovim razmatranjima o spoznajnim stanjima nije potanje razrađena.

Z4. Zimmermannove definicije spoznajnih stanja (u *Općoj noetici*) uglavnom su i logičkog (noetičkog) i psihološkog karaktera, pri čemu kad je riječ o objektivnoj dvojbi, objektivnom mnijenju i objektivnoj sigurnosti dominira logički (noetički) moment, dok pri definiranju subjektivne dvojbe, subjektivnog mnijenja i subjektivne sigurnosti preteže psihološki moment.

Tako, Zimmermann definira objektivnu dvojbu kako objektivno dvojbenu istinitošću dotičnoga suda, tako i (neisključenom) mogućnošću kontradiktorno oprečnoga suda – dakle, kako logički (noetički), s obzirom na spoznajnu vrijednost dotičnoga suda, njegovu istinitost ili neistinitost (moguću, vjerojatnu ili sigurnu – dvojbenu ili nedvojbenu), tako i psihološki, s obzirom na mogućnost ili nemogućnost kontradiktorno oprečnoga suda, neovisno o njegovoj (stvarnoj ili objektivnoj) vrijednosti (istinitosti ili neistinitosti).

Subjektivnu dvojbu, međutim, Zimmermann definira, u prvom redu, psihološki, kao stav, ali i logički (noetički) kao razložan stav (motiviran objektivno, razlozima, a ne subjektivno – zabludama, nestrpljivošću, praznovjerjem itd.). Zimmermannova je definicija subjektivne dvojbe, dakle, s jedne strane, dominantno psihološka (tičući se, u prvom redu, suzdržana dvojiteljeva stava

prema dotičnom sudu). S druge pak strane, ona je i logičkog (noetičkog) karaktera – tičući se ne samo dvojiteljeva stava nego i sama dotičnog suda, njegove objektivno dvojbene istinitosti, kojom on motivira dvojitelja upravo na takav, suzdržan stav.

U tom miješanju logičkoga (noetičkoga) s psihološkim zacijelo je najbogatija Zimmermannova definicija objektivnoga mnijenja. Zimmermann, naime, definira objektivno mnijenje, u prvom redu, logički (noetički), objektivno vjerojatnom istinitošću dotičnoga suda, ali ga pritom definira i psihološki, razboritošću pristanka uz takav (vjerojatno istinit) sud, pri čemu ta razboritost počiva na objektivnim (a ne subjektivnim) motivima, tj. na objektivnoj (logičkoj, noetičkoj) vrijednosti sama dotičnog suda (na njegovoj objektivno vjerojatnoj istinitosti). K tomu svemu, objektivno mnijenje Zimmermann definira i (neisključenom) mogućnošću kontradiktorno oprečnoga suda – dakle, ne logički (noetički), mogućom njegovom istinitošću, nego psihološki, mogućim njegovim bitkom (nastankom) u dvojiteljevu umu.

Pritom, sam Zimmermann ne dijeli izrijeком logičke (noetičke) od psiholoških momenata u svojim definicijama pojedinih spoznajnih stanja i ne tematizira njihov spoj unutar tih definicija. Možemo stoga zaključiti da Zimmermannov rani nauk o spoznajnim stanjima u tom pogledu nije dokraja promišljen, u potpunosti razrađen.

Z5. U $ON1=ON2$, definirajući subjektivnu dvojbę, subjektivno mnijenje i subjektivnu sigurnost, Zimmermann apstrahira od subjektivnih motiva spoznavateljeva (suditeljeva, dvojiteljeva) stava prema sudu (propoziciji). Tako on (u $ON1=ON2$) definira subjektivnu dvojbę kao razložnu dvojbę, subjektivno mnijenje kao razložno mnijenje, subjektivnu sigurnost kao razložnu sigurnost. Te su njegove definicije, dakle, obilježene uvjetom razložnosti.

No, u $ON2 \neq ON1$, definirajući subjektivnu sigurnost, Zimmermann ne apstrahira od subjektivnih motiva i ne drži se uvjeta razložnosti, nego definira subjektivnu sigurnost kao siguran pristanak, lišen svake bojazni (sumnje), neovisno o motivima na kojima počiva, jesu li objektivni ili subjektivni, tj. neovisno o tom je li razložan ili bezrazložan.

Pritom, u $ON2$ nalazimo i definiciju subjektivne sigurnosti preuzetu (bez ikakvih izmjena) iz $ON1$ – dakle, definiciju koja apstrahira od subjektivnih motiva i drži se uvjeta razložnosti.

Ukratko, Zimmermann nije sasvim jasan u pogledu načina na koji (unutar noetike) treba definirati subjektivnu sigurnost – da li apstrahirajući od subjektivnih motiva, držeći se uvjeta razložnosti, ili možda uzimajući u obzir i subjektivne motive, samim tim pak odbacujući uvjet razložnosti.

Zimmermann's Early Doctrine of Epistemic States

Summary

This paper presents and comments on Zimmermann's early views on epistemic states (such as doubt, opinion, and certainty). The main conclusions drawn are as follows: first, Zimmermann's early considerations on epistemic states are at least partially informed by the distinction between real and objective (epistemic) truth; second, Zimmermann holds epistemic reasons to be both objective criteria of truth and objective motives of (epistemic) assent; third, Zimmermann's definitions of doubt, opinion, and certainty are both epistemological and psychological in nature.

Keywords: Stjepan Zimmermann, doubt, opinion, certainty, truth, justification

